

УДК 021.1(477)

Юлія Половинчак,
кандидат історичних наук,
керівник Національної юридичної бібліотеки НБУВ

Сучасна бібліотека як суб'єкт національного гуманітарного простору

Висвітлено роль бібліотек у створенні національного гуманітарного простору як середовища, де виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що діють на суспільну свідомість. Наголошено на важливому впливі на процеси інфотворення аудиторії, залученої до виробництва інформації та розвитку нових видів масових комунікацій — соціальних медіа. Зроблено висновок про посилення в сучасних умовах інформаційної, меморіальної, просвітницької та аксіологічної функцій бібліотек.

Ключові слова: бібліотека, гуманітарний простір, суспільна свідомість, інформаційна, меморіальна, просвітницька, аксіологічна функції бібліотек.

Сучасний інформаційний простір, в якому виробляються, транслиуються, трансформуються світоглядно-ціннісні орієнтації, значним чином визначає суспільно-політичну діяльність індивідів та груп. По-перше, саме в інфопросторі відбувається продукування та організація сенсів, вироблення ціннісних орієнтирів, що, власне, й визначають систему ідентифікацій, тобто ознак, які слугують критерієм для ототожнення суб'єкта з певними суспільними, культурними та історичними групами. Морально-етичні норми, цінності й уявлення визначають ставлення індивіда до навколишнього світу загалом, а отже, й до держави та її інститутів, явищ суспільного й політичного життя. В інформаційно-комунікаційному просторі як середовищі сенсоутворення кристалізується й ступінь значущості певних суспільних явищ, вибудовується їх певна ієрархія.

Наведені аспекти актуалізують завдання дослідження інформаційно-комунікаційного середовища формування й трансляції шаблонів індивідуальної й колективної поведінки, стратегій та інтерпретаційних моделей. У вітчизняній соціогуманітаристиці бракує єдиного терміна на позначення сенсотворчої реальності, що детермінує різноманітні сфери діяльності соціуму. Науковці [1; 2; 3] оперують поняттям "гуманітарний простір", за допомогою якого визначають інформаційно-комунікативне середовище, в якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей [1]. У цьому просторі зберігається історична пам'ять, розгортаються конкурентні ідеології, які змагаються за вплив на суспільну свідомість. Відповідно, гуманітарний простір як складник ін-

формаційного формується завдяки взаємодії систем освіти, культури, виховання, засобів масової інформації тощо.

Вагомим чинником, який на сучасному етапі істотно впливає на процеси інфотворення, формування відповідного середовища, особливості його сприйняття, є залученість користувачів до виробництва інформації та розвитку нових видів масових комунікацій — соціальних медіа. Нині зростає рівень впливу аудиторії на вибір потоків інформації, відбувається зрощення й змішування ролей — читача, автора, спів-автора, перекладача, критика, видавця, коректора тощо. Інтерактивні форми зв'язку дають змогу користувачеві брати участь у виробництві інформаційного продукту на різних його етапах — від створення до фінансування через краудфандингові проекти, формування нового рівня художньої чи медіактики, розмиваючи межу не лише між читачем і автором, а навіть між читачем і медіа. Споживач має можливість обирати, який саме контент отримувати, виходячи в мережу, налаштовуючись на читання обраних блогів, спільнот, стрічок або вікі-проектів, перебираючи на себе одну з функцій медіа: формування порядку денного, добір і трансляцію інформації, значущої для певної аудиторії.

Трансформація сучасного гуманітарного простору актуалізує питання зміни ролі традиційних суб'єктів, зокрема бібліотек, в його функціонуванні. Означеній проблематиці приділяли увагу численні дослідники. Зокрема, соціокомунікаційній діяльності провідних бібліотек України в новітніх умовах присвячено розвідку О. Воскобойнікової-Гузєвої [4]; специфіку соціокультурного дискурсу національних бібліотек аналізувала Т. Гранчак [5; 6; 7]; можливості вітчизняних

бібліотечно-інформаційних установ щодо протистояння зарубіжній інформаційній агресії досліджували науковці НБУВ [8].

Водночас специфіка діяльності бібліотек як суб'єкта формування, функціонування й трансформації національного гуманітарного простору потребує, на нашу думку, узагальнювального дослідження, що й становить *мету* пропонованої роботи.

На сучасному етапі бібліотека зберігає статус одного з символів культурної самобутності та самодостатності соціуму — не дарма становлення національних бібліотечних установ припадає на період модерного націєтворення. Сьогодні, в інформаційну добу, бібліотеки є ініціаторами й виконавцями важливих національних і наднаціональних електронних проєктів, як-от: "Пам'ять Америки" (American Memory), що надає вільний і відкритий доступ до текстів, звукозаписів, зображень, відеоматеріалів тощо, які документують американську спадщину; коаліція культурних установ і бібліотек Canadiana, орієнтована на надання широкого доступу до канадської документальної спадщини у цифровому форматі; Цифрова бібліотека Німеччини (Deutsche Digitale Bibliothek, DDB), покликана об'єднати німецькі культурні та наукові установи; "Галліка" (Gallica) — цифрова онлайн бібліотека Національної бібліотеки Франції, в якій представлено книги, журнали, газети, фотографії, карикатури, плакати, карти, рукописи, партитури, аудіоматеріали, книжкові мініатюри та багато інших бібліотечних цифрових матеріалів. З-поміж наднаціональних проєктів виокремимо електронну бібліотеку "Європіана" (Europeana) — загальноєвропейський портал доступу до культурного надбання у цифровому форматі з фондів бібліотек, архівів та музеїв Європи; Світову цифрову бібліотеку (World Digital Library), створену за підтримки ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США.

Отже, бібліотечна установа є суб'єктом творення національного нарративу, виконуючи меморіальну функцію збереження зафіксованої у документній формі пам'яті суспільства. При цьому відбувається актуалізація фондів через наповнення їх інформацією у цифровому форматі. Національні бібліотеки, відповідаючи за збереження й доступність у майбутньому масиву виданих документів, розгортають роботу над створенням інструментів і технологій для збирання, реєстрації та архівування інтернет-ресурсів з метою довгострокового зберігання й реалізують у такий спосіб кумулятивну функцію.

Бібліотека транслює національний нарратив, представляючи через виставкову діяльність, традиційні та електронні колекції значущі матеріали, репрезентуючи їх у глобальних зібраннях як інтелектуальний і культурний образ нації. На поширення політичних і соціокультурних ідей та смислів спрямована також участь бібліотек у практиках комеморації — створення спільних спогадів через вироблення ритуалів увічнення (вшанування, святкування тощо) постатей, пам'ятних дат, конструювання "місць пам'яті" (за П. Нора). Бібліотеки, що репрезентують на своїх ресурсах

якнайширший спектр різноманітних відомостей, формують, як зазначає О. Воскобойнікова-Гузєва, "особливий зріз національного інформаційного простору, який транслює світові позицію держави, громадянського суспільства, окремого громадянина стосовно історичних подій в Україні" [4, с. 12]. До того ж йдеться не лише про трансляцію, а й про вироблення відповідних сенсів у процесі комунікації.

Потенціал такого сенсотворення зростає завдяки залученню користувачів до вироблення соціокультурного дискурсу. Досліджуючи відповідні практики Бібліотеки Конгресу США, Т. Гранчак доходить висновку, що представлений соціокультурний дискурс доцільно розглядати не лише як інструмент збереження національної пам'яті, зміцнення й консервації ідентичності, а і як інструмент їхнього створення й трансформації відповідно до змін у суспільстві. Враховуючи участь у формуванні соціокультурного дискурсу Бібліотеки Конгресу США аудиторії, отримані завдяки цій співпраці основні ідейно-ціннісні маркери ідентичності й національної пам'яті відбивають розвиток спільноти, її самоусвідомлення у глобалізованому світі [7].

Сьогодні бібліотека фокусує минуле як відповідь на запитання "Хто ми є?" і майбутнє як інформаційну базу розвитку нації. Плідним у цьому контексті вважаємо концепт соціальних інформаційних баз (В. Горючий) — основи національного інформаційного простору. За висновком автора концепції, характерними рисами соціальних інформаційних баз є певним чином згуртовані, відповідно організовані й використовувані масиви інформації. Йдеться про свідомо виготовлену й організовану інформацію за принципом доцільності [9, с. 64, 68]. Відповідно, гуманітарний простір слід розглядати як середовище функціонування системи соціальних інформаційних баз гуманітарної спеціалізації, об'єднаних між собою та з користувачами інформаційних ресурсів системою соціальних інформаційних комунікацій.

Проблематизація простору формування й трансляції світоглядно-ціннісних орієнтацій може призвести до дезорієнтації в суспільстві, апатії, незахищеності від інтервенцій ідей і сенсів, формування поведінки, що становить загрозу для існування суспільства, що декларує певні цінності. Отже, зі специфікою розвитку загальнонаціонального культурно-комунікаційного середовища пов'язано поняття "гуманітарна безпека держави". У разі виникнення у цій сфері суттєвих диспропорцій, фрагментації, недорозвиненості чи гіпертрофованості окремих елементів означені процеси становлять загрозу чи продукують ризики для національної безпеки — як з позиції послаблення суспільного імунітету, незахищеності від ксенофобії, тоталітарної свідомості, популізму, патерналізму, релігійного фанатизму чи інших форм деструктивних суспільних проявів, так і щодо вразливості до зовнішніх світоглядних інтервенцій. У контексті роботи йдеться про спроби інфільтрації й трансляції у вітчизняному інформаційному просторі ворожих нашої ідентичності й державі смислів, зокрема

заперечення суб'єктності української держави, окремішності українців як народу, відсутності політичної нації та навіть передумов для її існування. Зокрема, у Стратегії національної безпеки України серед загроз визначено дії, спрямовані на підтримку маріонеткових квазідержавних утворень; інформаційно-психологічну війну, приниження української мови й культури, фальшування історії, формування альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу [10].

Поділяючи думку В. Пироженка, гуманітарну безпеку розуміємо як захищеність інтересів людини й суспільства, сформованих світоглядно-ціннісними орієнтаціями; відсутність системоруйнівальних загроз, що неможливо органічно подолати в межах механізмів, притаманних певній соціально-економічній системі. З викладеного випливає, що гуманітарна безпека або, точніше, гуманітарний складник національної безпеки — це ступінь захищеності життєво важливих інтересів суспільних і політичних суб'єктів, які визначаються їх специфічними світоглядно-ціннісними орієнтаціями [11].

У цьому контексті зростає роль бібліотечних установ, що, як зазначалося, транслюють національний наратив — систему достовірної, якісної, суспільно значущої інформації та реалізують заходи з поширення медійної й інформаційної грамотності — комбінації знань і навичок, необхідних сучасному суспільству, котрі дають змогу аналізувати й критично оцінювати відомості з різних типів медіа.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що в інформаційному суспільстві роль бібліотек як суб'єктів формування та функціонування гуманітарного інформаційного простору зростає та інтенсифікується одночасно зі зростанням їхньої відповідальності за збереження пам'яті нації в документних масивах різноманітного, зокрема й електронного, походження. Зважаючи на значущість такого чинника, як залучення аудиторії до інфотворення, виробництва інформації й розвитку нових видів масових комунікацій, бібліотека надає платформу та ініціює процес суспільного осмислення і створення соціокультурного дискурсу — формування й визначення актуальних смислів відбувається знизу. Отже, йдеться, по-перше, про відображення демократичних суспільних практик, по-друге, про значущість інформаційної грамотності та відповідального інформаційного споживання, фактично — про посилення в сучасних умовах інформаційної, меморіальної, просвітницької та аксіологічної функцій бібліотек та інтенсифікацію їх реалізації.

Список використаної літератури

1. Степико М. Цілісність гуманітарного простору України як об'єкт національної безпеки держави : аналітична записка, 2015 / М. Степико // Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/1871/. — Назва з екрана.
2. Карлова В. Місце та роль гуманітарного простору держави у формуванні національної самосвідомості / В. Карлова // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. — 2011. — Вип. 1. — С. 40—47.

3. Гуменюк А. Г. Інтеграція України в загальноєвропейський гуманітарний простір / А. Г. Гуменюк, К. Ю. Денисенко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2010. — Вип. 16. — С. 71—83.
4. Воскобойнікова-Гузєва О. Соціокомунікаційна діяльність провідних бібліотек України в новітніх умовах / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібліотечний вісник. — 2016. — № 1. — С. 12—17.
5. Гранчак Т. Формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики / Т. Гранчак // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2014. — Вип. 39. — С. 26—42.
6. Гранчак Т. Соціокультурний дискурс національних бібліотек України як інструмент формування національної пам'яті / Т. Гранчак // Бібліотечний вісник. — 2016. — № 6. — С. 7—14.
7. Гранчак Т. Ідентичнісні практики в соціокультурному дискурсі Бібліотеки Конгресу : відео лекції, опубліковано 8 жовт. 2017 р. / Гранчак Т. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Sf5iWTly2RA>. — Назва з екрана.
8. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : монографія / В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2015. — 199 с.
9. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2015. — 284 с.
10. Стратегія національної безпеки України // Верховна Рада України. Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/para7#n7>. — Назва з екрана.
11. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем / В. О. Пироженко // Стратегічна панорама. — 2005. — № 2. — С. 27—35.

Рассмотрена роль библиотек в создании национального гуманитарного пространства как среды, в которой производится и функционирует система идей, ценностей, идеалов, мифов, стереотипов, образов, влияющих на общественное сознание. Отмечено воздействие на процессы инфосоздания аудитории, вовлеченной в производство информации и развитие новых видов массовых коммуникаций — социальных медиа. Сделан вывод об усилении в современных условиях информационной, мемориальной, просветительской и аксиологической функций библиотек.

The article deals with the role of libraries in the function of the national humanitarian space as an environment in which it is produced and functioning the system of ideas, values, ideals, myths, stereotypes, images, which are influencing on public consciousness. It is made mention of the impact on processes of information creation of the growth of audience involvement into production process of information and development of new types of mass communications — social media. The conclusion is drawn on strengthening of information, memorial and axiological functions of libraries in modern conditions.

Надійшла до редакції 12 червня 2018 року